

# KAIP DVT INTEGRAVIMAS GALI PRISIDĖTI PRIE DARNESNIO MIESTŲ IR GYVENVIEČIŲ VYSTYMO?

Darnaus vystymosi tikslai (DVT, angl. Sustainable development goals, SDGs) – tai 17-a Jungtinių Tautų 2015 m. priimtų globalių tikslų, kuriais siekiama iki 2030 m. panaikinti skurdą, užtikrinti taiką, visų pasaulio gyventojų socialinę ir ekonominę gerovę, nepaliekant nieko užnugaryje, bei saugoti planetą ir kovoti su klimato kaita.

Teritorijų planavimui aktualiausias yra DVT 11 Darnūs miestai ir bendruomenės, kuris kalba apie įtraukį, saugią, atsparią ir darnią miestų ir gyvenviečių kūrimą. Šiandien Lietuvos miestai vystosi nedarniai: plėtra dažnai yra nekontroliuojama ir neefektyvi, socio-ekonominė atskirtis didėja, taip pat auga ir neigiamas poveikis aplinkai. Miestų problematika per DVT prizmę apžvelgta I. lentelėje. Vienas pagrindinių DVT sistemos aspektų yra **tikslų tarpusavio sąryšiai ir integralumas**, t.y. siekiant vieno DVT yra/turėtų būti siekiama ir kitų tikslų. Būtent tokius DVT 11 ir jo uždavinių sąryšius su kitais tikslais atspindi II. schema.

Projekto atliktos ekspertų konsultacijos metu buvo įvardintos penkios plačios miestų ir gyvenviečių darnaus vystymo sritys, kurios padengia DVT 11 uždavinius bei atliepia tris darnaus vystymosi dimensijas – ekonominę ir socialinę gerovę bei aplinkos kokybę. Tai:

**1) Prieinamas būstas ir būtinosios paslaugos, 2) Viešosios erdvės, 3) Socialinė gerovė ir vietos ekonomika, 4) Mobilumas ir infrastruktūra, 5) Atsparumas klimato kaitai, energija ir aplinkos būklė.**

Būtent šiose srityse DVT integravimas ir lokalizavimas yra aktualiausi ir čia turėtų būti skiriamas didžiausias dėmesys ir resursai. Taip pat, darni ir įtrauki urbanizacija, visuomenės dalyvavimas urbanizuotų teritorijų valdymo ir planavimo procesuose ekspertų buvo išrinktas kaip aktualiausias procesas užtikrinti darnesnį miestų ir gyvenviečių vystymąsi.

Esamos situacijos ir gerosios užsienio praktikos apžvalga

Ekspertų konsultacija, Lietuvai aktualiausių DVT 11 uždavinių nustatymas

Pasiūlymų generavimas bei modelio ir rekomendacijų rengimas

DVT integravimas ir lokalizavimas urbanizuotų teritorijų planavime

## DVT11 DARNŪS MIESTAI IR BENDRUOMENĖS UŽDAVINIAI (IŠ JT GA REZOLIUCIJOS)

**11.1.** Iki 2030 metų užtikrinti visiems galimybės turėti **tinkamą, saugų ir prieinamą būstą ir naudotis būtiniausiomis paslaugomis**, taip pat atnaujinti lūšnyus.

**11.2.** Iki 2030 metų suteikti galimybę naudotis **saugiomis, prieinamomis, pasiekiamomis ir darniomis transporto sistemomis** visiems, **gerinant kelių eismo saugumą, ypač plečiant viešąjį transportą**, ypatingą dėmesį skiriant pažeidžiamų asmenų, moterų, vaikų, asmenų su negalia ir pagyvenusių žmonių poreikiams.

**11.3.** Iki 2030 metų didinti **įtraukią ir darnią urbanizaciją** bei visų dalyvavimu pagrįsto, kompleksinio ir darnaus gyvenviečių planavimo ir valdymo gebėjimus visose šalyse.

**11.4.** Didinti pastangas **apsaugoti** ir išsaugoti pasaulio **kultūros ir gamtos paveldą**.

**11.5.** Iki 2030 metų smarkiai **sumažinti su gaivalinėmis nelaimėmis susijusių mirčių ir jų paveiktų žmonių skaičių**, taip pat labai sumažinti tiesioginius ekonominius nuostolius, susijusius su pasauliniu bendruoju vidaus produktu, kuriuos sukelia gaivalinės nelaimės, įskaitant su vandeniu susijusias gaivalines nelaimes, sutelkiant dėmesį į neturtingųjų ir pažeidžiamoje padėtyje atsidūrusių žmonių apsaugą.

**11.6.** Iki 2030 metų **sumažinti** vienam gyventojui tenkantį **neigiamą miestų poveikį aplinkai, ypatingą dėmesį skiriant oro kokybei bei komunalinių ir kitų atliekų tvarkymui**.

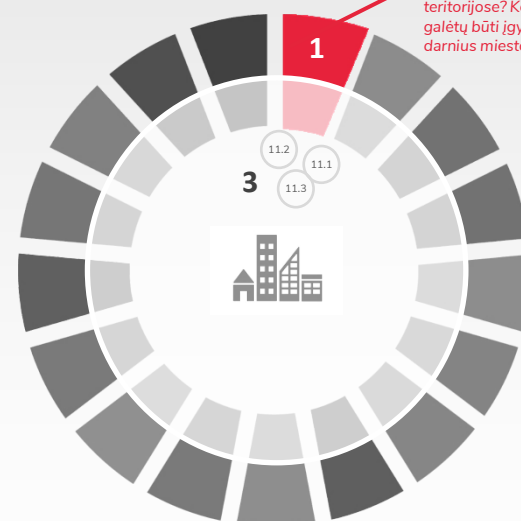
**11.7.** Iki 2030 metų suteikti visuotinę galimybę naudotis **saugiomis, įtraukiomis ir prieinamomis žaliomis ir viešomis erdvėmis**, pirmiausia moterims ir vaikams, pagyvenusiems žmonėms ir žmonėms su negalia.

**11.a.** Remti teigiamus ekonominius, socialinius ir aplinkosauginius **miesto, priemiesčių ir kaimo vietovių ryšius** stiprinant nacionalinės ir regioninės plėtros planavimą.

**11.b.** Iki 2020 metų labai padidinti **miestų ir gyvenviečių, patvirtinančių ir įgyvendinančių integruotą politiką ir planus**, susijusius su įtrauktimi, veiksmingu išteklių naudojimu, migracija ir prisitaikymu prie klimato kaitos bei atsparumu gaivalinėms nelaimėms, skaičių, kurti ir įgyvendinti holistinį gaivalinių nelaimių rizikos valdymą visais lygiais remiantis Sendajaus gaivalinių nelaimių rizikos sumažinimo programa 2015–2030 metams.

**11.c.** Remti **mažiausiai išsivysčiusias šalis**, įskaitant finansinės ir techninės pagalbos teikimą, naudojantis vietinėmis medžiagomis statančias tvarius ir atsparius pastatus.

## DVT IR DARNUS MIESTŲ VYSTYMAS SCHEMAS LEGENDA



**2** Kaip DVT 1 integravimas gali prisidėti prie darnesnio miestų vystymo? Kaip DVT 1 gali būti lokalizuojamas urbanizuotose teritorijose? Kokie DVT 1 aspektai galėtų būti įgyvendinti taikant darnius miesto vystymosi principus?

- 1 JT Darnaus vystymosi tikslai
- 2 Kaip DVT 11 Darnūs miestai ir bendruomenės siejasi su kitais DVT (Lietuvos kontekste)?
- 3 DVT 11 uždaviniai aktualiausi įgyvendinant nurodytą DVT

# I. Miestų problematika\* pagal DVT: socialinė ir ekonominė gerovė bei aplinkos kokybė

## SOCIALINĖ GEROVĖ



- 32 proc. kaimų gyventojų Lietuvoje gyvena skurde, lyginant su 27 proc. miesteliuose ir rajonuose ir 22 proc. didžiuosiuose miestuose (ES vidurkiai atitinkamai: 27 proc., 22 proc., 24 proc.) (Eurostat 2013).
- Šalyje didėja neįgalųjų ir 65 m. ir vyresnių asmenų skurdo rizikos lygis, gyventojų senėjimas. Nors kaime gyvena apie trečdalis šalies gyventojų, jie sudaro apie 60 proc. visų skurstančiųjų.



- Nutukimo paplitimas Lietuvoje – 17,3 proc. tarp 15 m. ir vyresnių gyventojų (OECD 2017).
- Klūtys maisto auginimui miestuose: aplinkos tarša, vietos trūkumas, skirtingi suinteresuotų šalių poreikiai.



- Lietuvoje kasmet dėl oro taršos sukeltų negalavimų ir ligų prieš laiką miršta daugiau nei 2,8 tūkst. žmonių (EEA 2017). Vienas pagrindinių taršos šaltinių: automobilių keliamą taršą, kuri daugiausiai koncentruojasi miestuose.
- Lietuvoje 2016 m. keliuose žuvo 6,7 / 100 tūkst. gyventojų (ES vidurkis 5,1 / 100 tūkst. gyv.) (Eurostat 2016).



- 65 proc. Lietuvos gyventojų teigia rūšiuojantys atliekas (ES vidurkis 67 proc.) (Eurobarometer 2017).
- Mokymosi visą gyvenimą lygis 25–64 metų amžiaus grupėje kyla labai lėtai: 2012 m. jis siekė 5,7 proc., o 2016 m. 6 proc. Išlieka dideli skirtumai tarp miesto ir kaimo (kaime 2016 m. – 3,7 proc.) (VNR 2018).



- Tik 49 proc. moterų Lietuvoje jaučiasi saugiai eidamos namo tamsiu paros metu (ES vidurkis 63 proc., EQLS 2016).
- Nesaugūs kaimuose jaučiasi 26 proc. gyventojų, miesteliuose ir rajonuose 46 proc., didžiuosiuose miestuose 45 proc. (ES vidurkiai atitinkamai: 18 proc., 25 proc., 30 proc.) (Eurostat 2012).



- Apie 66 proc. Lietuvos gyventojų gyvena daugiabučiuose, kurių dauguma yra smarkiai susidėvėję ir energetiškai neefektyvūs. Nuo 2013 m. renovuoti apie 2 tūkst. daugiabučių (iš apie 30 tūkst. renovuotinų) (BETA 2017).
- Individualūs būstai dar daug kur yra šildomi kietuoju kuru, gyventojai neturi galimybės pasirinkti, kokią energiją pirkti (iš atsinaujinančių šaltinių ar kitą).



- 87 proc. apklaustų ekspertų manymu, Lietuvoje miestai nėra planuojami darniai, remiantis DVT išryškintais principais (Kurk Lietuvai 2018).



- 28 proc. Lietuvos gyventojų per paskutinius 12 mėn. dalyvavo sprendžiant vietos viešuosius reikalus (VRM 2016).



\*Sąrašas nėra baigtinis, galimų temų ir sričių yra daugiau. Čia parinkti pavyzdžiai, autorių nuomone, iliustruoja šiandienos miestų realijas ir susieja jas su aktualiais DVT. Ne visi DVT turi aiškų ir tiesioginį ryšį su urbanizuotomis teritorijomis ir jų planavimu, todėl į kai kuriuos tikslus pažvelgta plačiau ir integraliau.

## EKONOMINĖ GEROVĖ



- 19 proc. Lietuvos gyventojų viešąjį transportą pasiekia sunkiai arba labai sunkiai (ES vidurkis 20,4 proc.) (Eurostat 2012). Šis mobilumo trūkumas sukuria kliūtis, pavyzdžiui, sėkmingai į darbo rinką įtraukti pažeidžiamiausių grupių atstovus.



- Bendra infrastruktūros kokybė Lietuvoje – 4,9 balo (1= mažai išvystyta, 7= plačiai išvystyta ir efektyvi lyginant su kitomis šalimis) (WEF 2018).
- 2016 m. investicijos į MTEP siekė apie 0,85 proc. BVP, gerokai atsiliekant nuo ES vidurkio (2,03 proc.) (Eurostat 2016).



- 2016 m. TUI vienam gyventojui siekė 4,9 tūkst. EUR. Dideli skirtumai tarp didžiųjų miestų ir regionų (max. Vilniaus apskrityje – 12,3 tūkst. EUR, min. Tauragės apskrityje – 273 EUR. (LSD 2016).
- Gini koeficientas, matuojantis pajamų nelygybę, Lietuvoje yra didžiausias iš visų ES šalių narių – 37,9 balų (ES vidurkis 31,0 balų) (Eurostat 2017).



- Apie 48 proc. atliekų Lietuvoje yra perdirbamos ir kompostuojamos, bet apie 30 proc. dar yra šalinamos sąvartynuose (Eurostat 2016).
- Lietuvoje perdirbama apie 60 proc. pakuočių (Eurostat 2015).



- 10,6 proc. Lietuvos gyventojų neturi namuose tinkamos kanalizacijos: vonios, dušo ar viduje įrengtų tualetų (ES vidurkis 2,4 proc., 2015) (Eurostat 2015).
- Miestuose 9 proc. daugiau gyventojų turi prieigą prie saugiai tvarkomų sanitarinių paslaugų nei kaimuose (JMP 2015).



- Iki 21 a. pab. jūros lygis ties Klaipėda gali pakilti iki 1 m, tai smarkiai padidintų Klaipėdos, Palangos ir Klaipėdos uosto užtvindymo riziką (Bukantis et al, 2017).
- Numatoma, kad klimato kaita 2030-2050 m. kasmet gali pareikalauti iki 250 tūkst. priešlaikinių žmonių mirčių. Tai lems geriamojo vandens ir maisto trūkumą, įvairios ligos (pvz. maliarija), išaugęs mirtingumas dėl karščio bangų ir kitos priežastys (Bukantis et al, 2017).



- 90 proc. visų nuotekų Lietuvoje yra deramai tvarkomos, siekiama pasiekti 100 proc. lygį (VNR, 2018).
- Apie 85 proc. maudyklų Lietuvoje yra puikios kokybės, bet pasitaiko momentinės taršos atvejų, daugiausiai dėl žemės ūkio veiklų ir miestų neigiamo poveikio (EEA, 2018).



- Žalioji infrastruktūra (natūralios ir pusiau natūralios ekosistemos, žaliosios erdvės ir elementai) Lietuvoje užima 44 proc. šalies teritorijos – ES vidurkis 59 proc. (Urban data platform 2010).
- Žalioji infrastruktūra miestuose didina atsparumą gamtinėms grėsmėms (karščio bangoms ar potvyniams), puoselėja biologinę įvairovę ir visuomenės sveikatą.

## APLINKOS KOKYBĖ



- Pasaulio miestai užima iki 3 proc. sausumos paviršiaus, bet išmeta apie 70 proc. CO<sub>2</sub> ir suvartoja apie 70 proc. energijos (UN-Habitat 2011).
- Lietuvos suteikta vystomojo bendradarbiavimo parama 2016 m. siekė 51,6 mln. EUR arba 0,14 proc. BVP, dalis skiriama klimato kaitos poveikių švelninimui besivystančiose šalyse.

## II. Kaip DVT integravimas gali prisidėti prie darnesnio miestų vystymo?

Darniai miestų vystymui reikia visų suinteresuotų šalių konsensusu paremtą vystymosi scenarijų ir nuoseklių, integralių miestų ir gyvenviečių planų. Tai turėtų nustatyti veiksmingą išteklių naudojimą, opių socialinių problemų sprendimus, prisitaikymą prie klimato kaitos, bendradarbiavimą, dalijantis žiniomis ir plėtojant integruotus standartus.

Darni urbanizacija prisideda ir prie skurdo mažinimo, užtikrinant visiems prieinamą būstą, (žaliąsias) viešąsias erdves, vienodas mobilumo galimybes, taip pat apsaugą stichinių nelaimių atveju, pirmiausiai orientuojantis į labiausiai pažeidžiamas gyventojų grupes.

Urbanistinis ir teritorijų planavimas – tai inžineriniai, socialiniai ir ekonominiai sprendimai saugioms ir visiems prieinamoms viešosioms miesto erdvėms, grįsti politine valia, skirtingų suinteresuotų šalių dalyvavimu ir interesų derinimu. Šiems procesams užtikrinti reikia stiprių, įtraukių ir patikimų vietos institucijų.

Nekontroliuojama miestų driekia gali turėti neigiamos įtakos natūralioms ekosistemoms. Integruotas požiūris į urbanizaciją, saugant gamtinius išteklius, skatina investuoti į ekosistemų atkūrimą, siekiant padidinti miestų atsparumą gamtinėms nelaimėms, mažinti oro taršą ir kitą miestų neigiamą poveikį aplinkai bei užtikrinti būtinų ekosisteminių paslaugų tiekimą.

Darnių ir efektyvių atliekų (skystųjų ir kietųjų) tvarkymo sistemų diegimas miestuose yra labai svarbus siekiant išsaugoti jūrinius išteklius ir vandenyse esančią biologinę įvairovę.

Miestai užima iki 3 proc. Žemės sausumos ploto, bet išmeta apie 70 proc. visų šiltnamio efektą sukeliančių dujų. Koncentruota infrastruktūra, transportas, gamyba ir vartojimas ir kita prisideda prie žymaus miestų neigiamo poveikio aplinkai. Klimato kaitos švelninimui skirtų priemonių įgyvendinimas leistų padidinti ir miestų bei gyvenviečių atsparumą neigiamam klimato kaitos poveikiui (pvz. potvyniams, karščio bangoms etc.)

Miestuose – didžiausias gamybos ir vartojimo santykis. Tad miestai yra ta vieta, kur efektyviausiai galima pasiekti žiedinės ekonomikos rezultatų, taikyti darnius gamybos ir vartojimo modelius, pavyzdžiui, statybų sektoriuje bei mažinti organinių ir neorganinių atliekų kiekius, įskaitant ir per visuomenės švietimą.

Urbanizuotose teritorijose Lietuvoje gyvena 67 proc. šalies gyventojų, miestai yra finansiniai, pramonės, švietimo ir kultūros centrai. Darnūs miestai planuojami kompaktiški, jungiantys, saugūs, integruoti, atsparūs, įtraukūs ir mažo poveikio aplinkai.

Lietuvoje matomi dideli socio-ekonominiai skirtumai tarp miestų ir kaimų ir pačiuose miestuose. Mažinant šią erdvinę atskirtį būtina užtikrinti visuotinę prieigą prie viešųjų erdvių, užtikrinti galimybes visiems turėti tinkamą, saugų ir prieinamą būstą, susisiekti ir naudotis būtiniausiomis paslaugomis.

Tvari urbanizacija – miestuose skatinama energiją tausojančių pastatų statyba, kuriama kokybiška, patikima, saugi ir klimato kaitai atspari transporto ir viešųjų erdvių infrastruktūra, technologijų vystymas pastatų ir inžinerinių statinių planavime, projektavime, statyboje ir eksploatacijoje.

Stiprinami miesto, priemiesčių ir kaimo vietovių ryšiai, užtikrinant prieigą prie sveiko, maistingo ir pilnaverčio maisto. Adegvačios sąlygos maisto gamybai vietos lygiu (angl. urban gardening) bei darni ir aplinkos neteršianti žemdirbystė – tai tiek kaimo, tiek miesto gyventojų ap(s)irūpinimo maistu ir maisto saugos užtikrinimą lemiantys faktoriai.

Būstas, transportas ir prieiga prie žaliųjų viešųjų erdvių yra vieni svarbiausių gyventojų sveikatos ir gerovės veiksnių. Planuojami sveikesni miestai leistų sumažinti negalavimų ir mirčių dėl oro taršos; sumažinti žuvusių ir sužeistų keliuose skaičių; užtikrinti visiems prieigą prie saugaus transporto, skatinti alternatyvias transporto priemones; užtikrinti prieigą prie žaliųjų miesto erdvių.

Miestai su išvystyta ir kokybiška švietimo infrastruktūra tampa inovacijų, technologijų, verslo bei kultūros centrais pritraukiančiais ir didesnes tiesiogines užsienio investicijas (TUI). Taip pat darnaus vystymosi švietimas miestuose – tai sveikos ir atsakingos, aplinkai draugiškos gyvenamosios miestuose skatinimas, visų dalyvavimo miesto kūrime įgūdžių lavinimas.

Saugesnė ir prieinama viešoji infrastruktūra ir transportas (bei kiti miestų planavimo ir dizaino elementai) prisideda prie moterų, taip pat senyvo amžiaus žmonių, neįgalųjų socio-ekonominio potencialo ir gerovės didinimo. Labai svarbu įgalinti platesnį ratą (ypatingai įtraukiant moteris ir neįgaliuosius) į miestų valdymo ir planavimo sprendimų priėmimą.

Saugaus geriamo vandens, sanitarinių paslaugų (nuotekų valymo ir kanalizacijos) kokybės užtikrinimas, lietaus vandens nutekėjimo ir kietųjų atliekų tvarkymas planuojami ir valdomi integruotu būdu.

Energijos efektyvumą miestuose didina vykdoma daugiabučių renovacija. Taip pat sudarant sąlygas atsinaujinančių išteklių energetikos (individualiam) vartojimui ir gamybai yra mažinamas neigiamas poveikis aplinkai, įskaitant neigiamą klimato kaitos poveikį.

Miestuose yra sukuriama didžiausia BVP dalis. Tam būtina skatinti didesnį įvairių tipų mobilumą ir kurti susisiekimo tinklą, užtikrinantį visiems vienodą prieigą prie darbo galimybių, taip pat užtikrinti saugią darbo aplinką.

